

ارزیابی احادیث متضمن تأثیر حزر و تعویذ بر بیماری های جسمی و روانی

فرزانه مافی: دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

محمد جعفری هرنندی: دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، (* نویسنده مسئول)

harandi_lawyer@yahoo.com

سیده فاطمه حسینی میرصفی: استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

کلیدواژه‌ها

فقه الحدیثی،

حزر و تعویذ،

سحر،

بیماری‌های جسمی و روانی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۱

تاریخ چاپ: ۱۴۰۲/۰۶/۲۹

زمینه و هدف: انسان در روزگار کهن همواره به تأثیر نیروهای نامرئی و مافوق بشری باور داشته و برای مصون ماندن از حوادث طبیعی و غیر طبیعی و نیروهای مافوق طبیعت به طلسم و مهره و ورد روی آورده است. پس از ظهور اسلام، براساس آموزه‌های قرآنی تمایل آدمی به مددجویی از نیروهای غیبی در مسیر صحیح سوق داده شد. این تحقیق، آشنایی با فرهنگ ناب اسلامی در خصوص استفاده از روایات حزر و تعویذ و بررسی آنها از حیث اعتبار و اهمیت و تأثیر آنها در بهبود برخی از بیماریهای جسمی و روحی است.

روش کار: روش تحقیق حاضر، تحلیلی- توصیفی است و روش گردآوری اطلاعات، اسنادی- کتابخانه‌ای می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات، کتب، مقالات، وبسایت‌ها و پروتال‌های معتبر علمی می‌باشند.

یافته‌ها: آدمی در فرهنگهای کهن برای مصون ماندن از حوادث طبیعی و غیر طبیعی و نیروهای مافوق طبیعت به طلسم و مهره و ورد روی آورده است. در فرهنگ کهن اشیاء مختلف چه به شکل خام (سنگ، گیاه، خاک و...) و چه به شکل فرآورده (مجسمه، تمثال و...) برای رماندن ارواح پلید، شیاطین، موجودات شریر و زیانکار کاربرد داشته‌اند.

نتیجه‌گیری: این حزر نیست که محافظت می‌کند، بلکه خدای متعال این خاصیت را به حزر داده و اوست که حافظ و نگهدار همه است. بین حزر و تعویذ و بیماریهای جسمی و روحی رابطه وجود دارد نهایت اینکه این رابطه، رابطه معالجه‌ی نیست بلکه در جهت ایجاد حس توکل و اعتماد به نفس و آرامش خاطر است.

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: حامی مالی ندارد.

شیوه استناد به این مقاله:

Mafi F, Jafari Harandi M, Hosseini Mirsfi SF. Evaluation of Hadiths Involving the Effect of Charms and Amulets on Physical and Mental Diseases. Razi J Med Sci. 2023;30(6): 355-363.

*انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با 3.0 CC BY-NC-SA صورت گرفته است.

Evaluation of Hadiths Involving the Effect of Charms and Amulets on Physical and Mental Diseases

Farzaneh Mafi: PhD Student in Quran and Hadith Sciences, Yadegar-e-Imam Khomeini(RAH) Shahr-e- Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Mohammad Jafari Harandi: Associate Professor, Department of Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Yadegar-e-Imam Khomeini(RAH) Shahr-e- Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (* Corresponding author) harandi_lawyer@yahoo.com

Seyedeh Fatemeh Hosseini Mirsfi: Assistant Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Yadegar-e-Imam Khomeini(RAH) Shahr-e- Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Abstract

Background & Aims: In ancient times, man has always believed in the influence of invisible and superhuman forces, and to stay safe from natural and unnatural events and supernatural forces, he has resorted to amulets, beads, and words. After the emergence of Islam, based on Quranic teachings, the human tendency to seek help from unseen forces was guided in the right direction. Another very old and common method of treating diseases is the treatment of patients by reciting holy words, or prayer therapy, which basically has a psychological basis. According to Dinkord, Zoroaster acquired "medicine and natural science" "through Yazidi knowledge and Minoan insight". He gave the people "words through religion to ward off calamities and defeat demons and fairies, to neutralize witchcraft and witchcraft, and to cure diseases" and to cure all "diseases that were beyond the understanding of doctors". This research is to familiarize with the pure Islamic culture regarding the use of amulets and amulets traditions and to examine them in terms of their validity and importance and their effect in healing some physical and mental diseases.

Methods: The current article is a type of theoretical research, which is a library and document method, and the research was done by extracting the resources available in libraries, articles, and magazines, as well as by referring to the available dictionary and interpretive and narrative software. He investigated the use of charms and amulets in Shia and Sunni traditions and its effect on healing physical and mental diseases.

Results: In ancient cultures, people have resorted to spells, beads, and words to protect themselves from natural and unnatural events and supernatural forces. In ancient culture, various objects, both raw (stone, plant, soil, etc.) and manufactured (statues, statues, etc.) were used to ward off evil spirits, demons, and harmful creatures. It is not the amulet that protects, but the Almighty God has given this property to the amulet and He is the protector and protector of all. Of course, we emphasize that charms, like prayers, have their effect depending on the will of Almighty God, and in addition, the effect of prayers and charms depends on various factors. In the case of infectious and dangerous diseases such as influenza, coronavirus, etc., the basic command of Islam is to eat properly and maintain hygiene, especially washing hands and face before eating, while solutions such as prayer, charity, mercy, forgiveness, carrying amulets with your own conditions are also mentioned in order to stay healthy at any time with rational solutions. Let's not neglect the spiritual solutions, because the power of the Almighty God is beyond imagination.

Conclusion: In ancient culture, various objects, both raw (stones, plants, soil, etc.) and manufactured (statues, etc.) were used to ward off evil spirits, demons, evil and harmful creatures. One of the most important of these remedies is the use of amulets and talismans, which are more or less popular in all societies that believe in the supernatural and are seen in Islamic traditions, including the traditions of the Ahl al-Bayt, peace be upon them. In some hadith books, charms and amulets are collected in one chapter and one row. Comparing the

Keywords

Hadith Jurisprudence, Hazar and Tawid Dawn's, Physical And Mental Illnesses

Received: 01/05/2023

Published: 20/09/2023

texts of amulets and talismans, no difference can be found. For this reason, amulets and talismans are often used in the same context and with the same meaning in the literature of speakers and people of prayer. Perhaps it can be said that amulets are only things that can be read and written, but in addition to these, amulets also include the use of some objects and writings. Belief in amulets and talismans means belief in the existence of certain works for certain prayers, remembrances, and prayers. Islam is one of the religions that has fought against magic. For the legitimacy and use of amulets, there is both a practical tradition and a verbal tradition from the Prophet of Islam and the infallible imams. Therefore, amulets with the Qur'an, the names of God, remembrances and supplications from the infallible (peace be upon them), and correct themes are permissible, and unknown remembrances and incorrect themes are forbidden. Our belief in prayer and the influence of supernatural beings on the material world around us does not conflict with scientific research and experimental studies, nor does it restrict us. It is in this way that one can be both a scientist and have a rational and logical belief in things like charms and amulets. If this philosophical depth exists, we will not fall into the trap of superstition, nor will we be caught in the trap of arrogant intellectual gestures. Some scholars believe that magic is not true. And what the sorcerer does is illusion, conjecture, and imagination, and some say that magic is real and not just pure imagination. In the beginning, the treatment of wounds and injuries that were done by hand was different from the treatment of diseases with magical practices, because people saw the wounds with their eyes and did not consider evil spirits and demons to be the cause of them. One of the very ancient and common methods of treating diseases was treating patients by reading holy words or prayer therapy, which basically had a psychotherapeutic basis. In the Islamic society of Iran and the world, like the ancient Iranian society, diseases and pains are considered heavenly scourges and caused by abundance. They thought it was a sin, and more or less like mental illnesses, they treated it with holy words, prayers, and rituals, based on the teachings of Islam, praying, supplicating to God, asking for healing from God against calamities, troubles, illnesses, etc. They are strong and effective in warding off evil. Amulets, as stated in their text, are ordered to prevent and protect from various calamities, of course, they should not cause polytheism, because it is not the amulet that protects, but the Almighty God has given this property to the amulet and He is the protector and protector of all. There is a relationship between amulets and talismans and physical and mental diseases. Finally, this relationship is not therapeutic, but it is aimed at creating a sense of trust, self-confidence, and peace of mind.

Conflicts of interest: None

Funding: None

Cite this article as:

Mafi F, Jafari Harandi M, Hosseini Mirsfi SF. Evaluation of Hadiths Involving the Effect of Charms and Amulets on Physical and Mental Diseases. *Razi J Med Sci.* 2023;30(6): 355-363.

*This work is published under CC BY-NC-SA 3.0 licence.

مقدمه

در جوامع کنونی که به مادیات و تجربیات طبیعی فراوان توجه می‌شود، تا جایی که بسیاری از جامعه‌شناسان دین و اعتقاد به ماوراءطبیعت را جزء پدیدارهای اجتماعی می‌دانند و از سویی بسیاری از مسائل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را همانند امور بهداشتی و درمانی، براساس تجربه حل و فصل می‌کنند، جا دارد این بحث عنوان شود که حرز و تعویذ که کاربران آن عمدتاً انتظار تاثیر مادی از آنها دارند تا چه حد می‌توانند در کنار تجربه به کمک حل مشکلات بشر بپردازند بخصوص که بسیاری از مردم به این امور توجه ویژه دارند. این بحث برای مسلمانان که روایاتی در این زمینه در کتب حدیثی خود دارند اهمیت خاص خواهد داشت (۱). در هر جامعه مردم با تعیین عناصری که قدرت فرامادی دارند، در حفظ خود و اطرافیان و اموالشان تلاش می‌کنند (۲). در بسیاری از فرهنگ‌ها و جوامع که باور به نیروهای ماوراء طبیعی دارند، استفاده از حرز و تعویذ به عنوان یکی از راه‌های محافظت و چاره‌اندیشی در برابر نیروهای شر و آسیب‌ها رواج دارد. حرزها معمولاً اشیاء یا نوشتارهای مقدسی هستند که به دور گردن، مچ یا مکان‌های خاصی حمل می‌شوند تا شخص را از بلاها و بدی‌ها محافظت کنند (۳). در فرهنگ‌های مختلف، مواد، اشکال و روش‌های ساخت حرزها متفاوت است؛ اما هدف اصلی همه آن‌ها ایجاد سپری محافظ در برابر نیروهای منفی یا چشم‌زخم است. تعویذ نیز نوعی حرز است که به‌طور ویژه با استفاده از کلمات، آیات مقدس یا دعاها تهیه می‌شود و اغلب بر روی کاغذ یا پارچه نوشته شده و در کیسه‌های کوچک نگهداری می‌شود. باور به تأثیر این ابزارها معمولاً از اعتقادات مذهبی یا فرهنگی سرچشمه می‌گیرد و افراد بر این باورند که استفاده از آنها می‌تولند زندگی‌شان را از خطرات محافظت کند، آرامش خاطر به آنها بدهد و حتی بر سلامت جسمی و روحی‌شان تأثیر مثبت داشته باشد (۴) این اعتقادات ریشه در تاریخ، دین و فرهنگ‌های گوناگون دارد و همچنان در بسیاری از جوامع به عنوان بخشی از رسوم و اعتقادات مذهبی و فرهنگی باقی مانده است و در روایات اسلامی و من جمله در روایات اهل بیت علیهم السلام، به چشم می‌خورد (۵).

درباره تفاوت حرز و تعویذ و دعا باید گفت، مفاهیمی متداخل هستند و مرز آنها با یکدیگر چندان مشخص نیست (۶). حرز و تعویذ هر دو به‌عنوان وسایلی برای حفاظت و رفع بلا استفاده می‌شوند، اما تفاوت‌های ظریفی با یکدیگر دارند. حرز معمولاً به‌صورت متنی است که شامل دعاها یا آیات قرآنی است و برای حفاظت از فرد یا مال در برابر شرور و بلاها نوشته می‌شود. این متن اغلب در قالب‌های خاصی مانند کاغذ، پارچه یا فلز تهیه شده و فرد آن را با خود حمل می‌کند. از سوی دیگر، تعویذ می‌تواند به‌جز متن، شامل اشیاء یا نمادهای خاصی مانند مهره‌ها، سنگ‌ها یا طلسم‌ها نیز باشد. تعویذها ممکن است به شکل نوشته یا اشیای خاصی باشند که برای حفاظت، شفا یا برآورده شدن نیازها به‌کار می‌روند و معمولاً در محیط زندگی یا بر بدن فرد قرار می‌گیرند (۷). از مقایسه متون حرزها و تعویذها نیز به تفاوتی نمی‌توان دست یافت (۸). به همین سبب، در ادبیات محدثان و اهل دعا، حرز و تعویذ و تحرز و تعوذ غالباً در یک سیاق و به یک معنا به کار رفته‌اند (۹). شاید بتوان گفت تعویذ تنها خواندنی‌ها و نوشتنی‌ها (از قبیل اسم اعظم یا اذکار و ادعیه) است (۱۰). اما حرز افزون بر این‌ها شامل بکارگیری بعضی اشیاء و نوشته‌ها هم می‌گردد (۱۱). گروهی، برخی از آیات قرآنی مانند آیه‌الکرسی و آیه «وان یکاد» را آیات الحزر خوانده‌اند (۱۳). شماری از حرزها نیز اذکار متداول در میان مسلمانان‌اند، از قبیل تهلیل و تسبیح و تحمید (۶). بعضی از حرزهایی هم که مستقیماً از قرآن اقتباس نشده‌اند، غالباً دارای مدلولی روشن و همسو با قرآن و حاوی مضامین بلند توحیدی و مشتمل بر توکل بر خدا و تکیه بر قدرت لایزال الهی و پرهیز از پناه جستن به شیاطین و جنیان و ارواح‌اند (۱۴). شمار اندکی از حرزها مشتمل بر حروف و کلمات و عبارات مرموز و نامأنوس‌اند و در نتیجه مدلول آنها ناشناخته است (۹). اهداف این تحقیق، آشنایی با فرهنگ ناب اسلامی در خصوص استفاده از روایات حرز و تعویذ و بررسی آنها از حیث اعتبار و اهمیت و تاثیر آنها در بهبود برخی از بیماریهای جسمی و روحی است و دیگر، با شناخت صحیح از روایات مرتبط با حرز و تعویذ و روایاتی از این قبیل می‌توان سوءظن‌ها را برطرف نموده و از روی آوردن به افراد سودجو نظیر دعانویسان پیشگیری نموده و مانع از

افتادن در دام خرافه‌پرستی شد.

روش کار

تحقیق حاضر، با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی انجام شده است که حائز کد اخلاق IR.IAU.SARI.REC.1403.205 از کمیته اخلاق در پژوهش دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری نیز هست. اطلاعات حاصل از این تحقیق با استفاده از روش اسنادی - کتابخانه‌ای بدست آمده‌اند. و ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق، کتب، مقالات، وبسایت‌ها و پروتال‌های معتبر علمی در داخل و خارج از کشور می‌باشند.

یافته‌ها

جایگاه حزر و تعویذ: از زمانیکه بشر به قدرت خود پی برد و توانست به آنها اشراف پیدا کند و خود را نیازمند به امدادهای غیبی یا نیازمند به دانش نسبت به آینده یافت، جادو کشف شد. جادو چیزی جز بهره انسان از نیروهای درونی نیست و تنها کافی است روی موضوع خاصی تمرکز نموده تا مشاهده کنید که آن کار به خوبی انجام می‌شود. جادو چیزی است که در اذهان نمی‌گنجد و خارج از قوه درک عموم مردم است. مثل پیشگویی و یا بلند کردن اجسام از روی زمین با نیروهای ماورایی، حال شاید بتوان به مردم زمان کپرنیک و همچنین گالیله حق داد که بیان چرخش زمین به دور خورشید و گرد بودن زمین را یک جادو و کفر و آنان را جادوگر پندارند، چرا که این مفاهیم در ذهن مردم آن عصر نمی‌گنجید (۱۲). می‌توان گفت که جادوگری، در واقع علم است زیرا به هر شکل و به هر اندازه ذاتی نیاز به تمارین و اکتساب تجارب دارد و عموماً جادوگر می‌خواهد که بخشی از قدرت طبیعت را به نمایش گذارد. در جای دیگر بیانی درباره جادوگری وجود دارد؛ جادوگری حربه‌ای برای آزار رساندن به بشر تعریف شده است. جادوگری در علم انسان شناسی به معنی وجود نیرویی تبه‌کار در سرشت بعضی افراد می‌باشد که بدان وسیله می‌توانند به نحوی اسرارآمیز به دیگران صدمه و آزار رسانند. به‌طور کلی در اذهان هیچ

تصویر زیبایی از طلسم و جادوگری وجود ندارد و ترس از این افراد در بشر ریشه دوانیده، البته شاید این ترس در برخی موارد به جا باشد. این ترس به حدی بود که در قرون وسطی جادوگران را با جرم انحطاط و کفر در آتش می‌سوزانیدند. البته اگر تعریف دوم از جادوگری یعنی جنبه آزار رسانیدن آن را در نظر بگیریم این ترس بدیهی است، ولی در مورد تعریف دوم ترس معنایی ندارد زیرا پیشگویی، هیپنوتیزم و یا بلند کردن اجسام سنگین توسط نیروی درونی نباید ترسناک باشد (۵).

سیر تکاملی سحر و جادو و طلسم: علمی

چون شیمی و فیزیک و پزشکی در واقع سیر تکاملی ساحری و جادوگری هستند چه در این راستا جادوگران که می‌خواستند به کارهای محیرالعقول دست بزنند وقتی موفق نمی‌شدند به ماوراءالطبیعه دست یابند، سعی می‌کردند امور طبیعی و نیروهای مستتر در عالم خلقت را به کار گیرند تا اعمال مورد نظرشان را بدین وسیله به نام معجزه و سحر و جادو بخورد دیگران بدهند و در نهایت تلاششان به بار می‌نشست و منجر به اکتشافات و اختراعات می‌شد (۱۲). اگر چه سحر از اوهام و خرافات زاینده شده، پایان کار آن به علوم منتهی می‌شود. فیلسوف به این احتیاجی که انسان احساس می‌کند و می‌خواهد از مافوق طبیعت کمک بگیرد، تبسم می‌کند و به این دل خوش دارد که همانگونه که تصور حیات و روحانیت در اشیاء سبب پیدایش شعر گردیده، سحر و جادو نیز وسیله ایجاد هنر نمایشی و علوم شده است. حقیقت این است که هر گاه جادوگری در انجام منظور خود دچار شکست می‌شود، درصدد بر می‌آید تا به کمک آن بتولند نیروهای مافوق طبیعت را به تبعیت از اوامر خود ناچار سازد (۷). به این ترتیب بوده است که بتدریج نیروهای طبیعی بیشتر مورد توجه قرار می‌گرفته ولی ساحر، برای آنکه مقام خود را از دست ندهد و آبروی خود را حفظ کند، اثر این نیروهای طبیعی را پنهان نموده تا مردم تصور کنند اثر مربوط به نیروهای مافوق طبیعت است و این درست شبیه به تفکر مردم این زمان است که برای نسخه و داروهای خاصیت سحری قایلند. به این ترتیب است که از جادوگری، به تدریج پزشکی، شیمی، استخراج فلزات و

داشتند و به عبارت علمی امروزی در روانشناسی بالینی یک مرجع قدرت تمام عیار محسوب می‌شدند (۸). با وجود این که جادوگری در کشورهای کم پیشرفته از بین نرفته است، دو جنبه آن برای متخصصان روانشناسی دارای اهمیت است (۴). نکته اول به این موضوع اشاره دارد که اعتقادات مردم در مورد بیماری روانی در عصر حاضر تغییر شگفتی نکرده است. البته برخی مشاهدات حاکی از افزایش اطلاعات مردم در این باره به خصوص در بیست سال گذشته است. با این حال حتی در زمان حال، افرادی هستند که نگرش آنها به بیماری‌های روانی همان نگرش جادوپسندانه است. نکته دوم اینکه فرضیه‌های اولیه‌ای که درباره علت شناسی بیماری‌های روانی وجود داشت هنوز در میان طبقات پایین و رشد نیافته جامعه به قوت خود باقی است و نقش عوامل ماوراء در پیدایش این اختلالات جدی گرفته می‌شود (۱۲).

جادو درمانی: در آغاز، مداوای زخم‌ها و جراحی‌هایی که با دست صورت می‌گرفت از درمان بیماری‌ها با اعمال جادویی جدا بود، زیرا که مردم زخم‌ها را با چشم می‌دیدند و ارواح خبیث و شیاطین را پدید آورنده آنها نمی‌دانستند (۹). نخستین کسانی که هم به دستکاری و هم جادو درمانی پرداختند، زنان بودند (۲). زنان زخمهای مجروحان بازگشته از شکار یا جنگ را می‌شستند و مرهم می‌نهادند و می‌بستند. همچنین زنان و بعدها جادو پزشکان، برای درمان بیماران طلسم بر آنها می‌آویختند تا ارواح شریری را که به درون جسم بیماران رفته بودند، خرسند و از بیماران دور کنند (۷). در جامعه‌های آریایی و سامی و در میان مردم هند، آفریقا و استرالیا و برخی سرزمین‌های دیگر جهان از چیزهایی که باور داشتند دارای نیروی فراطبیعی و جادویی هستند، برای باطل و بی‌اثر کردن سحر و جادو استفاده می‌کردند. مثلاً عربها پاره‌ای سنگ یشم را برای دور کردن چشم بد از کودک و زایمان بی‌درد زنان آبستن و مصون ماندن مردان از زخم و جراحی جنگ به می‌بستند (۱۳). جادو پزشکان برای درمان بیماری‌ها با خوراندن گیاهان تلخ و بدبو و یا گیاهان شیرین و

علم هیئت به وجود آمد. باید گفت نخستین عاملی که مستقیماً از ساحری به وجود آمده است، کاهن یا عالم روحانی است (۳). بتدریج که آداب دینی فراوان تر و پیچیده‌تر می‌شد، مردم عادی دیگر نمی‌توانستند همه آنها را به خاطر بسپارند و عمل کنند. به همین جهت، دسته خاصی از مردم کارشان منحصر به این می‌شد که به وظایف دینی و آداب آن قیام کنند. کاهن نیز مانند ساحر، می‌توانست از راه قطع رابطه روح با جسد و دریافت وحی و یا بوسیله اذکار و ادعیه مستجاب و مجرب خود را به اراده ارواح و خدایان نزدیک کند و از این اراده برای منظوره‌های بشری استفاده نماید (۲). چون این علم و این نیرومندی در نظر مردم اولیه دارای کمال اهمیت بود و چنین تصور می‌کردند که نیروهای عظیم فوق طبیعت بر سر راه هر پیچ زندگی انسان وجود دارد و در سرنوشت او موثر است. در نتیجه قدرت رجال دین با دستگاه دولت برابرگردید. چنین است که از دیرباز تا زمان‌های معاصر، کاهن یا کشیش همیشه در فرمانروایی یا زمامداری، رقیب نیرومند مرد جنگی بوده و گاهی این و زمونی آن، بر مردم حکومت می‌کرده است (۱۱).

رابطه بیماری‌های روانی با سحر و جادو: در گذشته، بشر از شناخت دقیق واقعیت‌ها و بیماری‌ها عاجز بود و مبنای درمان در تمام زمینه‌های پزشکی در ابتدا جادوگری و به عبارت جامع‌تر علوم خفیه بوده است (۱۴). آنچه که امروزه محصول فعل و انفعالات مغزی دانسته می‌شود، در گذشته معلول قدرت‌های ماوراء طبیعی می‌دانستند. بیماری را نتیجه تسخیر به وسیله ارواح خبیثه دانسته می‌شد (۶) و چاره آن انحصاراً در اختیار جادوگران بوه است. بدین ترتیب گزاف نیست اگر جادوگران را نخستین روانشناسان (نه به معنای امروزی آن) تاریخ بدانیم (۱۳). این درمانگران نخستین که اغلب خود از ابتلاء به اختلال روانی بی‌بهره نبودند برای درمان بیماری‌های جسمی و روانی از روش‌های ساحرانه و جادوگری استفاده می‌کرده‌اند. جادوگران، چهره و لباس و آداب ویژه خود را داشتند و بر تمام روابط فردی و اجتماعی مردم و حتی خصوصی‌ترین جنبه‌های زندگی آنان نظارت و دخالت

برمی‌داشتند و شفای بیماران را از خداوند می‌خواستند (۱۱). از دیگر راه‌های درمان بیماری‌ها، به ویژه بیماری‌های سخت و درمان‌ناپذیر، توسل به مقدسان دین و مذهب و نیاز و مرادخواهی از آنان بوده است (۸). **عوامل تأثیرگذار در دفع و رفع بلا:** بر اساس آموزه‌های دین اسلام، دعا کردن، تضرع به درگاه الهی، طلب عافیت از خدا در برابر بلا، گرفتاری، مریضی‌ها و... از عوامل قوی و تأثیرگذار در دفع و رفع بلا هستند. به‌عنوان مثال در روایتی آمده است که امام سجاد (علیه‌السلام) همیشه می‌فرمودند: دعا کردن، بلایی را که نازل شده و بلایی که هنوز نازل نشده است را دفع می‌کند (۱۲).

تأثیر حرز در جلوگیری از بیماری و بلا: حرزها نیز همان‌گونه که در متن آن‌ها آمده برای جلوگیری و محافظت از بلاهای گوناگون سفارش شده است، البته نباید باعث شرک شود، این حرز نیست که محافظت می‌کند، بلکه خدای متعال این خاصیت را به حرز داده و اوست که حافظ و نگهدار همه است. البته تأکید می‌کنیم که حرز نیز همچون دعا، تأثیرش بسته به خواست خدای متعال است و علاوه بر آن، تأثیرگذاری دعا و حرزها بسته به عوامل مختلف است (۶)، در مورد بیماری‌های واگیردار و خطرناک مانند آنفولانزا، کرونا و... نیز سفارش ابتدایی اسلام بر تغذیه مناسب و رعایت بهداشت، خصوصاً شستن دست‌ها و صورت قبل از غذا خوردن است، ضمن اینکه راه‌کارهایی همچون دعا، صدقه، صلح‌رحم، استغفار، به همراه داشتن حرز با شرایط خود نیز بیان شده است تا با راهکارهای عقلایی در هر زمان برای سالم ماندن، از راهکارهای معنوی نیز غافل نشویم که قدرت خدای متعال فراتر از تصور است (۱۰).

بحث

در فرهنگ کهن اشیاء مختلف چه به شکل خام (سنگ، گیاه، خاک و...) و چه به شکل فرآورده (مجسمه، تمثال و...) برای رماندن ارواح پلید، شیاطین، موجودات شریر و زیانکار کاربرد داشته‌اند. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش مددیان (Madadin) و

خوشبو به بیماران، ارواح خبیث و شریر را ناراحت یا خرسند می‌کردند و به این طریق آنها را از بدن بیماران بیرون می‌راندند. از گل و برگ گیاهان مقدس نیز برای غلبه یافتن بر شیطان لانه کرده در درون جسم بیمار استفاده می‌کردند. به گمان درمانگران مصری و بین‌النهرینی هر چه دارو مهوع‌تر و بدمزه‌تر باشد، روح خبیث بیماری را زودتر می‌گریزد. گاهی برای این کار حتی مدفوع انسان یا حیوانات را به کار می‌بردند (۱۰).

دعا درمانی: یکی دیگر از روش‌های بسیار کهن و رایج درمان بیماری‌ها، مداوای بیماران از راه خواندن کلمات مقدس، یا دعا درمانی بوده که اساساً زمینه روان درمانی داشته است. به نوشته دینکرد، زردشت «پزشکی و طبیعت شناسی» را «از راه دانش ایزدی و بینش مینوی» به دست آورد. او «از راه دین وردهایی را برای دور کردن بلا و شکست دادن دیو و پری و بی‌اثر کردن جادوگری و پری‌گری و درمان کردن بیماریها» و درمان تمام «بیماری‌هایی که بیرون از اندیشه پزشکان بود»، به مردم بنمود (۱۲). یکی از شیوه‌های دعا درمانی در میان پیروان دین مزدیسنا این بود که پس از شست و شوی بیمار مواد و گیاهان خوشبو را در آتش می‌ریختند و منترخوان با آدابی خاص برای بیمار دعا می‌خواند و از این راه بر روان بیمار اثر می‌گذاشت و بیمار از آن رضای خاطر و امید در خود احساس می‌کرد (۳). در جامعه اسلامی ایران و جهان نیز مانند جامعه ایران کهن بیماری‌ها و دردها را بالای آسمانی و ناشی از فراوانی گناه یا «کثرت معصیت» می‌پنداشته، و کم و بیش همچون بیماری‌های روانی با کلام مقدس و دعا و اوراد درمان می‌کرده‌اند. آیاتی از قرآن کریم و دعاها و تعاویذی از پیامبر اکرم برای شفای بیماری‌ها، تسکین دردها، برطرف کردن ناخوشی‌ها، دور کردن آفت و بلا، و دفع جن و شیاطین از خانه و کاشانه خوانده و یا به صورت رقیه، افسون، حرز و تعویذ به کار برده می‌شود. دعا نویسان افسون‌ها، رقیه‌ها، حرزها و تعویذهایی بر پوست، کاغذ، پارچه و سفال می‌نوشتند و یا آنها را بر روی فلز و نگین می‌کنند و برای شفای درد و بیماری به دردمندان و بیماران می‌دادند. پزشکان نیز وقتی که در معالجه بیماران درمی‌ماندند، دست به دعا

همکاران (۲۰۲۰) (۱۳) و دوآت (Doat) و همکاران (۲۰۲۰) (۴) همسو می‌باشد. در تبیین نتایج این تحقیق می‌توان اینگونه بیان داشت که یکی از مهمترین چاره اندیشی‌ها برای موضوع فوق، استفاده از حرز و تعویذ است (۹) که در همه جوامع معتقد به ماوراءطبیعت، کم و بیش رواج دارد (۴) و در روایات اسلامی به چشم می‌خورد (۸). در برخی از کتاب‌های حدیث حرزها و تعویذها در یک باب و یک ردیف جمع شده‌اند (۱۱). از مقایسه متون حرزها و تعویذها نیز به تفاوتی نمیتوان دست یافت و به همین سبب، در ادبیات محدثان و اهل دعا، حرز و تعویذ غالباً در یک سیاق و به یک معنا به کار رفته‌اند (۵). شاید بتوان گفت تعویذ تنها خواندنی‌ها و نوشتنی‌ها است، اما حرز افزون بر اینها شامل بکارگیری بعضی اشیاء و نوشته‌ها هم می‌گردد. اعتقاد به حرز و تعویذ یعنی اعتقاد به وجود آثاری معین برای برخی ادعیه و اذکار و اوراد، ظاهراً یکی از آموزه‌های مسلم در بیشتر ادیان است و جایگاه مستحکمی در فرهنگ و آموزه‌های دینی ما داشته و دارد (۷). اسلام از شمار ادیانی است که با سحر و جادو مبارزه کرده است (۹). برای مشروعیت و استفاده از حرز، هم سنت عملی و هم سنت گفتاری از پیامبر اسلام (ص) و امامان معصوم وجود دارد. لذا تعویذ با قرآن، اسامی خداوند، اذکار و ادعیه وارد شده از معصومان (علیهم‌السلام) و مضامین صحیح، جایز و با اذکار مجهول و مضامین نادرست حرام است.

اعتقاد ما به دعا و تاثیر موجودات مافوق طبیعت بر جهان مادی اطراف ما، نه با تحقیقات علمی و مطالعات تجربی منافاتی دارد و نه این که آن‌ها جایی را بهم تنگ می‌کنند. از این طریق است که می‌توان هم دانشمند بود و هم به چیزهایی مثل حرز و تعویذ اعتقادی عقلایی و منطقی داشت. اگر این عمق فلسفی وجود داشته باشد، نه به دام خرافه پرستی خواهیم افتاد و نه در دام ژست‌های روشنفکر مآبانه گرفتار خواهیم شد. برخی علما بر این باورند که سحر حقیقت ندارد و آنچه را که ساحر انجام می‌دهد، وهم، گمان و خیال‌افکنی است و برخی می‌گویند جادو واقعیت دارد و تنها تخیل محض نیست (۱۴). یکی از روش‌های بسیار

کهن و رایج برای درمان بیماری‌ها، استفاده از دعاها یا کلمات مقدس بوده است. این روش که به نوعی دعا درمانی محسوب می‌شود، بر این باور استوار است که قدرت معنوی کلمات مقدس می‌تواند تأثیر مثبتی بر ذهن و بدن فرد داشته باشد. در واقع، این روش به‌طور عمده بر پایه روان‌درمانی استوار است؛ یعنی با ایجاد آرامش روحی و کاهش استرس و اضطراب، می‌تواند به بهبود وضعیت جسمی بیمار کمک کند (۲). دعا درمانی معمولاً در کنار دیگر روش‌های درمانی به کار گرفته می‌شود و هدف اصلی آن تقویت روحیه، افزایش امید و تسکین دردهای جسمی و روحی از طریق ارتباط با یک قدرت متعالی است (۷). این روش در فرهنگ‌ها و مذاهب مختلف به اشکال گوناگون رواج دارد و همچنان به عنوان یک راهکار معنوی برای درمان استفاده می‌شود. در جامعه اسلامی ایران و جهان نیز مانند جامعه ایران کهن بیماری‌ها و دردها را بالای آسمانی و ناشی از فراوانی گناه می‌پنداشته، و کم و بیش همچون بیماری‌های روانی با کلام مقدس و دعا و اوراد درمان می‌کرده‌اند بر اساس آموزه‌های دین اسلام، دعا کردن، تضرع به درگاه الهی، طلب عافیت از خدا در برابر بلا، گرفتاری، مریضی‌ها و... از عوامل قوی و تأثیرگذار در دفع و رفع بلا هستند. حرزها نیز همان‌گونه که در متن آن‌ها آمده برای جلوگیری و محافظت از بلاهای گوناگون سفارش شده، البته نباید باعث شرک شود، زیرا این حرز نیست که محافظت می‌کند، بلکه خدای متعال این خاصیت را به حرز داده و اوست که حافظ و نگهدار همه است.

نتیجه‌گیری

بین حرز و تعویذ و بیماری‌های جسمی و روحی ارتباطی وجود دارد که بیشتر به باورها و اعتقادات فرد بازمی‌گردد. بسیاری از افراد بر این باورند که حرز و تعویذ می‌توانند به عنوان ابزاری معنوی برای دفع بلاها، کاهش اثرات منفی و حتی بهبود وضعیت جسمی و روحی عمل کنند. این باورها ریشه در اعتقادات دینی و فرهنگی دارند که بر اساس آن‌ها، نیروهای منفی یا شرور می‌توانند موجب بیماری‌های جسمی یا روحی

evidence for physical activity in the management of major mental illnesses: a concise overview to inform busy clinicians' practice and guide policy. *Curr Opin Psychiatry*. 2019;32(5):375-380.

12. Vu V, Conant-Norville D. Anxiety: Recognition and Treatment Options. *Psychiatr Clin North Am*. 2021;44(3):373-380.

13. Madadin M, Al Sahwan HS, Altarouti KK, Altarouti SA, Al Eswaikt ZS, Menezes RG. The Islamic perspective on physician-assisted suicide and euthanasia. *Med Sci Law*. 2020;60(4):278-286.

14. De Hert M, Detraux J, Vancampfort D. The intriguing relationship between coronary heart disease and mental disorders. *Dialogues Clin Neurosci*. 2018;20(1):31-40.

شوند، و به کار بردن حرز یا تعویذ می‌تواند این نیروها را دفع یا کنترل کند. به این ترتیب، استفاده از حرز و تعویذ ممکن است به کاهش استرس، افزایش احساس امنیت و آرامش روانی و در نتیجه بهبود وضعیت جسمی و روحی فرد منجر شود. هرچند از نظر علمی اثبات‌پذیری این تأثیرات موضوع بحث است، اما در بسیاری از فرهنگ‌ها و جوامع این نوع اعمال به عنوان مکملی برای درمان‌های پزشکی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

References

1. Zou L, Yeung A, Quan X, Hui SS, Hu X, Chan JSM, et al. Mindfulness-Based Baduanjin Exercise for Depression and Anxiety in People with Physical or Mental Illnesses: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Int J Environ Res Public Health*. 2018;15(2):321.

2. Manger S. Lifestyle interventions for mental health. *Aust J Gen Pract*. 2019;48(10):670-673.

3. Neale J, Hudson LD. Anorexia nervosa in adolescents. *Br J Hosp Med (Lond)*. 2020;81(6):1-8.

4. Doat AR, Navab E, Sadat Hoseini AS. Lived Experiences of Adolescent Living with human immunodeficiency virus in Ghana: A Phenomenology Study. *Nurs Open*. 2020;8(1):299-307.

5. Miller AC. Opinions on the Legitimacy of Death Declaration by Neurological Criteria from the Perspective of 3 Abrahamic Faiths. *Medeni Med J*. 2019;34(3):305-313.

6. Heiat M, Heiat F, Halaji M, Ranjbar R, Tavangar Marvasti Z, Yaali-Jahromi E, et al. Phobia and Fear of COVID-19: origins, complications and management, a narrative review. *Ann Ig*. 2021;33(4):360-370.

7. Nasr-Esfahani MH, Ahmad-Khanbeigi KH, Hasannia A. Qur'anic Views on Human Cloning (I): Doctrinal and Theological Evidences. *Int J Fertil Steril*. 2021;15(1):73-79.

8. Naji Z, Zamani Z, Koutlaki SA, Salamati P. Personal autonomy in health settings and Shi'i Islamic Jurisprudence: a literature review. *Med Health Care Philos*. 2017;20(3):435-441.

9. Bertram F, Hajek A, Dost K, Graf W, Brennecke A, Kowalski V, R uth VV, K nig HH, Wulff B, Ondruschka B, P uschel K, Heinrich F. The Mental and Physical Health of the Homeless. *Dtsch Arztebl Int*. 2022;119(50):861-868.

10. Norris D, Clark MS, Shipley S. The Mental Status Examination. *Am Fam Physician*. 2016;94(8):635-641.

11. Ashdown-Franks G, Sabiston CM, Stubbs B. The